فیداکاری کورد و بێ وەفایی تورك ... ڕەسوڵ بێسکێنی

لەپێش جەنگی یەکەمی جیهانیدا زۆربەی خاکی کوردستان لەژێر حوکمڕانی عوسمانیدا بوو، لە ئەنجامی جەنگی یەکەمی جیهانیدا بەرەی ئەڵمانیا دۆڕان و شکستیان هێنا، دەوڵەتی عوسمانی لەلایەن هاوپەیمانانەوە خاکەکەی داگیر کرا و سوپای هاوپەیمانان ڕژانە ئەستەمبوڵی پایتەختەوە و داگیریان کرد، ئینجا ئێوە هەواڵی ئەستەمبوڵ و دانیشتووەکانی بێننەبەرچاوی خۆتان، سەرلەشکر و ئەفسەرەگەورەکانی تورك کەلە ئەستەمبوڵ دابوون، مەبعوسە خوێنگەرمەکان و لاوانی نیشتمانپەروەری تورك، شاعیر و ئەدیبە بەرزەکان دەستی قەڵەمیان شکابوو، تورکەکان بە زەلیلی کەوتبوونە دەستی لەشکری سوێندخۆرەکانەوە، لە پایتەخت و وڵاتی خۆیاندا ببوونە دیل و ژێردەستە، ئەو تورکانەی دەوڵەتەکەیان وا بەتەمابوو، پێکەوە لەگەڵ ئەڵمانەکان لەشەڕەکەدا سەرکەون و گرەو لە ئینگلیز ببنەوە، هەموو موسڵمانانی دنیای لێ ڕاست بکەنەوە، بەڵام ئەوا پایتەختی وڵاتە خۆشەویستەکەیان لەلایەن دوژمنەکانەوە داگیرکراوە، سەرنەوی و لوت شکاو کەتبوونە ژێر دەستی لەشکری هاوپەیمانانەوە، زۆربەی ئەفسەرە گەورەکان لەترسی ڕیسوابوون بەرگیان گۆڕی بوو، خۆیان شاردبووەوە، هاوپەیمانان بەرامبەر بە تورك بەفیزی سەرکەوتن دەجوڵانەوە و تورکەکانیان تەنگەتاوکردبوو، تورکە بێهێز و ئەفسەر و خوێندەوارە بەرزەکان و مەبعوسە نیشتمانپەروەکان چارەیان نەما و لەیەك نزیك بوونەوە و بیریان کردەوە و لایان وابوو مردنیان لەم حاڵە باشترە، لەبەرئەوە بڕیاری جوڵانەوەیاندا، ئەگەرچی بۆ لەشکرێکی تێکشکاوی وەکو تورك لەو ڕۆژگارە زۆر سەخت بوو، خۆیان ئامادەکرد بۆ شەڕێکی تر لەگەڵ هاوپەیمانان، بەتاقی تەنیا و بێ هاوکاری دۆستێکی جێی باوەڕ، ئەگەرچی ئەو ڕۆژگارە بۆ تورکی تێکشکاو ئەم جۆرە بزووتنەوەیە مایەی گاڵتەجاڕی و شێتانە بوو، بەڵام دواجار بەخت یاوەریان بوو، بزووتنەوەکەیان لە دنیادا بووبە داستان.

باسی کورد لە ئەستەمبوڵ

لەلایەکی تر دوای بڕانەوەی شەڕ (موتارەکە) کوردەکانی تورکیا بەتایبەت کۆمەڵە سیاسیەکانی کورد لە ئەستەمبوڵ، کەوتبوونە تێکۆشانێکی بێوچان، ئەم کۆمەڵانە بێ بێ ترس هاتنە مەیدان و بێ

ئاشكرا باسی مافی نەتەوەی كوردیان خستە پێشەوە، (ویلسن)ی سەرۆكی ئەمریكا، لەم ڕۆژانەدا بەیاننامە (14) بەندەكەی خۆی بڵاوكردەوە، بەپێی ئەو بەڵگەنامەیە هەموو نەتەوەیەك مافی داواكردنی سەربەخۆیی پێدرابوو.
هەر لەو سەردەمەشدا (كلیمانسۆ)ی سەرۆك كۆماری فەڕەنسە بەیانێكی بڵاوكردەوە، بەناوی دەوڵەتە سوێندخۆرەكانی ئەوروپاوە دەیوت:"حكومەتی تورك، دەوڵەتی عوسمانی ئەوەی لەباردانیە، بتوانێت نەتەوەیەك بەڕێوەبەرێت، لەبەرئەوە متمانەی پێناكرێت و نابێ قەومێك تورك نەبێ و تائێمەش لەژێر جەوری تورك و ستەمی توركدا ژیاوە، دووبارە ئێمە بخرێتەوە ژێر حوكمی تورك."
ئەمانە حكومەتی توركیان خستە ترسێكی گەورەوە، ویستیان لە كوردەكان نزیك بكەونەوە و ماوە نەدەن بەدوای ئەم وتانە یا دەستوورەكەی (ویلسن) بكەون، بۆیە حكومەتی تورك (لیژنەیەكی وەزاری) دامەزراند، لەگەڵ كوردەكان بكەوێتە گفتوگۆ دەربارەی چارەنووسی داهاتووی كوردەوە، ئەم لیژنەیە دەبوو لەو شتانە بگەڕێت بوونە هۆی ناڕەزایی نەتەوەی كورد، بەو مەرجەی لەناو یەكێتی عوسمانی بمێننەوە، چەشنە خۆبەڕێوەبەرێتی (ئیدارە)یەك بخاتە بەرچاوی حكومەت، جێگای ڕەزامەندی كورد بێت، هەوڵ بدەن كورد و تورك لەیەك نزیك بخەنەوە، بناغەی ئەم پەیوەندیە دابمەزرێننەوە، حكومەت و ڕۆژنامە(غەزەتە)كانی تورك، ئەو ڕۆژەی ئەستەمبوڵ، كەوتبوونە باسی یەكێتی تورك لەگەڵ (برا) كوردەكانیان. خاكی عوسمانیان بەهی ئەم دووبرایە دادەنا، دوژمنی ئەم وڵاتەیان بەدوژمنی هەردوولا ئەژمارد، لە پاراستنی ئەم خاكە پیرۆزەشدا كورد بەشدار بوو، دینی ئیسلام و شەرەفی ناوی خۆشەویستی عوسمانی، وەكو تورك دەكەوتە سەرشانی كوردیش..!!
بێگومان ئەم پڕوپاگەندانە لەلایەن حكومەت و ڕۆژنامەكانەوە سوودی زۆری بۆ تورك هەبوو، كارێكی باشی كردە سەر زۆربەی كوردەكان، بەڵام كۆمەڵە سیاسی و نیشتمانپەروەرانی كورد، لەوانە نەبوون باوەڕ بەم پڕوپاگەندانە بكەن و لەڕێی ئازادی كورد لەهەوڵەكانی خۆیان دوا بكەون، كۆمەڵە سیاسی و نیشتمانپەروەرانی كورد ڕوویان كردە كۆنگرەی ئاشتی و شەریف پاشایان هەڵبژارد، بەنوێنەری تایبەتی بۆ داواكردنی مافی سەربەخۆیی كوردستان. بەم شێوەیە بەهۆی هەوڵەكانی شەریف پاشا سێ بەندەكەی دەربارەی سەربەخۆیی كوردستان، خرایە پەیمانی سیڤەر و لەدوایدا ئەم پەیمانە لە وەزارەتی (فەرید پاشا)ی زاوا بەنوێنەرەكانی دەوڵەتی عوسمانی ئیمزا كرا.
جوڵانەوەی مستەفا كەمال لە ئەنادۆڵ
وەك وتمان لەدوای موتارەكەی خەڵك لە ئەستەمبوڵ لەوپەڕی كوێرەوەری و

تەنگەتاویدا بوون، لەبەرئەوە لە ڕاپەڕین و بزوتنەوە بەولاوە چارەیەکی تریان نەبوو، خوێندەوارە نیشتمانپەروەرەکان لەسەر ئەوە ڕێکەوتن جوڵانەوەیەك دەست پێ بکەن، بۆ بزوتنەوەکەیان ئەنادۆڵ بکەنە ناوچەی بزوتنەوەکەیان و شۆڕش لەوێوە هەڵگیرسێنن، چونکە بوونی لەشکری سەربازی زۆری دوژمن و سەفیری دەوڵەتە بێگانەکان، دەرفەتی بزوتنەوەی لەناو ئەستەمبوڵ نەدا، لەم ڕۆژەدا هیوایەك دەی نیشتمانپەروەرەکانی ڕووناك کردەوە، حکومەتی ئەستەمبوڵ، یەکێك لە ئەفسەرە خوێن گەرمەکانی هێنایە پێشەوە، کە لە ژێرەوە هاوپەیمانیان بوو، بیری لە ڕزگارکردنی وڵاتەکەی دەکردەوە، لەژێر دەسەڵاتی وڵاتە سوێندخۆرەکانی دوژمنی تورك، ئەم ئەفسەرە (مستەفا کەمال) بوو، حکومەتی ئەستەمبوڵ بەهەڵە چوو (مستەفا کەمال)ی کردە پشکنەری گشتی هێزەکانی تورك لە ئەنادۆڵ. بەپێی ئەم ئەرکە کۆکردنەوە و ڕێکخستنی هەموو لەشکرەکانی دەوڵەتی عوسمانی لە ئەنادۆڵ، کەوتە ئەستۆی مستەفا کەمال، ئەویش زۆر بە دڵ و بەگیان بەڕێنیدا بچێتە ئەنادۆڵ.
لەم کاتەدا تاقە لەشکری تورك کەبەچەکەوە مابووەوە لەشکرەکەی کازم (قەرە پاشا) بوو ئەویش خەریك بوو چەك دانێ، یان لەڕاستیدا چەکی بکەن، هەر لەم کاتەشدا مستەفاکەمال موفەتیشی گشتی لەشکر و یاوەری خەلیفەی عوسمانی لەئەستەمبوڵ لەگەڵ چەند ئینگلیزێکدا گەیشتنە ئەرزڕۆم بۆ چەك کردنی لەشکرەکەی کازم قەرەپاشا.
مستەفا کەمال لە (15) مایسی (1919) ئەستەمبوڵی بەجێهێشت و چووە سەر کارەکەی. هەر کە گەیشتە ئەنادۆڵ ئەفسەر و سەرکردەکانی لەشکری بەدزییەوە کۆبوونەوە و مەبەستەکەی تێگەیاندن، هەموو خوێنگەرم و نیشتمانپەروەرەکان دڵسۆزی و ئامادەییان پیشاندا، حکومەتی ئەستەمبوڵ لەم کردەوانە کەوتە ترسەوە، لەبەر ئەوە یەکسەر مستەفا کەمال داواکرایەوە بۆ ئەستەمبوڵ، بەڵام مستەفا کەمال بڕیاریدا نەچێتەوە ئەستەمبوڵ و لە حکومەتی (خەلیفە) یاخی بوو.
لەباتی چەك کردنی لەشکرەکەی مستەفاکەمال لەگەڵ کازم قەرەپاشا و تورك پەروەر و عەشایرەکاندا ڕێکەوت و ئینگلیزەکانیان گرت، هەر لەوێش کۆنگرەی ئەرزڕۆمیان گرت، لەیەکەم کۆبوونەوەوە کە کرا سەد هەزار لیرە کۆکرایەوە بۆ یارمەتی مستەفاکەمال، عەشایەر و کوردەکانی ئەو ناوەش لەم کاتەدا ئامادەبوون لەگەڵ شەیتانیشدا ڕێك بکەون بەومەرجەی لەدەست ئینگلیز و ئەرمەنی ڕزگاریان ببێت، بەخۆیان و چەکیانەوە چوونە لەشکری مستەفا کەمال، لەشکری مستەفاکەمال هێرشی بردە سەر ئەو لەشکرە ئەرمەنیەی هاتبووە سەر سنوور و خراپ شکاندی، وازیشیان لێ هێنان بەو مەرجەی لەگەڵ ئینگلیز پەیوەندی نەگرن، لەگەڵ ڕووس ببن بەدۆست، کە مستەفاکەمال

خۆشی پەیوەندی لەگەڵیاندا باش بوو. بەم جۆرە چەکێکی زۆر کەوتە دەست لەشکری تورك و جەبهەی ڕۆژهەڵات، بارەگای سوپا گوازرایەوە بۆ سیواس و لەوێشەوە بۆ ئەنقەرە.

پاش یاخی بوونی مستەفاكەمال گەلێك لە ئەندامانی (مجلسی مەبعوسان) بڕیاریاندا حكومەتی ئەستەمبوڵ بەشەرعی نەناسن، لەبەرئەوەی ئەم حكومەتە لەژێر دەسەڵاتی سوێندخۆرە دوژمن و بێگانەكان دایە، لەبەر ئەوە لە حوزەیرانی (1919) بە پێویست زانرا لە ئەنادۆڵ سەرلەنوێ دەست بكرێتەوە بە كۆكردنەوەی (مجلیس)ێكی تازە، هەڵبژاردنی نوێنەرەكانی خەڵكی ئەنادۆڵ، بۆ ئەم (مەجلیس)ە تازەیە.

مستەفا کەمال لەسەر ئیدارەیەکی هاوبەشی برایانە لەگەڵ کوردەکان ڕێکەوت، بەم جۆرە (بویوك میللەت مجلسی) واتا ئەنجومەنی میللی گەورە دروست بوو، زۆربەی کوردەکان تیایدا بوون بەئەندام و هەوڵی تورك و كورد یەك خرا بۆ سەرکەوتنی ئەم ڕاپەڕینە هەموو پەیوەندیەکیان لەگەڵ حکومەتی ئەستەمبوڵ بڕی و پەیوەندی دۆستانەیان لەگەڵ ڕووسدا بەست.

ئیتر بەهۆی بەهێزی و بێ دەسەڵاتی حكومەتی ئەستەمبوڵ، خەڵك وردە وردە ڕوویان لە حكومەتی ئەستەمبوڵ وەرگێڕا و هەموو شتێك وای دەردەخست جوڵانەوەی مستەفاكەمال ببێ بەهۆی ژیانەوەی نەتەوەی تورك، پێویستە پشتگیری مستەفا كەمال بكرێ. سوێندخۆرەكانیش كەوتنە هاندانی ئەستەمبوڵ مستەفاكەمال تەمبێ بكات، یا لەناوی بەرێ.

لەوكاتەشدا (عەلی ڕەزاپاشا)ی سەدری ئەعزەم داوای لە (سوڵتان وەحیدەدین)ی خەلیفەی عوسمانی كرد، لە سەرۆكایەتی حكومەت ئازادی بكات، ئەو كاتە كە سوڵتان ڕێشی خۆی دابووە دەست سوێندخۆرەكان داواكەی عەلی ڕەزاپاشای قبوڵ كرد و لە (30ی نیسانی 1920) داوای لە فەرید پاشای داماد كرا بۆ دامەزراندنی وەزارەتێكی تازە. بەم جۆرە حكومەتێكی لاوان پێكهێنرا، لەبەردەستی سوێندخۆرەكان نەتوانی جوڵە بكا، لە هەمان كاتدا حكومەتی ئەستەمبوڵ لەژێر سەرپەرشتی مستەفا پاشای یامولكی (مجلیسی سەربازی) بۆ مستەفا كەمال دانا و لەپاشملە دادگایی كرد و حوكمی خنكاندنی مستەفا كەمال و گەلێك لە نیشتمانپەروەرەكانی توركیدا. حكومەتی فەرید پاشا بڕیاریدا هێز بنێرێتە سەر مستەفا كەمال لە ئەنادۆڵ.

لەولاشەوە یۆنانیەكان بە پشتیوانی ئینگلیز دەیویست خاكی عوسمانی داگیر بكات، لەشكری بەرەو ئەزمیر بۆ گرتنی بەڕێخستبوو. لە ئەستەمبوڵیش دەوڵەتە سوێندخۆرەكان لە (10)ی ئابی (1920) (پەیمانی سیڤەر)یان بە حكومەتی فەرید پاشا ئیمزاكرد، ئەم پەیمانە بڕیاری سەربەخۆیی نەتەوە ژێر دەستەكانی دەوڵەتی عوسمانی دابوو، بەندەكانی ئەم پەیمانە دەربارەی دامەزراندنی كوردستانی گەورە و

سەربەخۆیی ئەرمەنی تەخرابوو، ئەگەر ئەم پەیمانە جێبەجێ بکرایە پشتی دەوڵەتی تورکیای دەشکاند و لەوەدا نەدەما جارێکی تر زیندوو ببێتەوە. بەڵام ئیمزا کردنی پەیمانی سیڤەر لەلایەن ئەستەمبوڵەوە کەمالیەکانی نەشڵەواند و لەکاری خۆیان بەردەوام بوون، ئەو لەشکرەشیان تێکشکاند، لەلایەن خەلیفە لە حکومەتی ئەستەمبوڵەوە ناردرابووە سەریان، هێزەکەی مستەفا کەمال وردە وردە زیندوو بووەوە و نزیك بە شاری ئەستەمبوڵ کەوتەوە، ئینجا سوێندخۆرەکان لە خەلیفە نائومێد بوون و هاتبوونە سەر ئەوەی بیر لە هێزی یاخیەکانی تورکی ئەنادۆڵ بکەنەوە، بەناچاری ڕوویان کردە مستەفا کەمالی دوژمنیان، تاماوەیەکیش دەستی دۆستایەتیان بۆ درێژکرد.

مستەفا کەمال و کورد

هێشتا مستەفا کەمال لە ئەنادۆڵ جێگیر نەببوو، بەهاندانی سوێندخۆرەکان حکومەتی ئەستەمبوڵ به هەڕەشە و کۆسپ خستنەڕێی و بەهۆی تەماع و دەمشیرین کردنەوە لایەنگرانی له مسته‌فا که‌مال هەڵدەگەڕایەوە، لەبەرئەمە مستەفا کەمال ئەنجامێکی سامناکی لە پێش بوو، لەوە گەیشتبوو پێویستی زۆری به یارمەتی کوردەکانە، ئەگەر بێتو نەتەوەی کوردی لەگەڵ نەبێت، لە ئاسیای بچووك جێگای نابێتەوە، یارمەتی کوردیشی لەو ڕۆژەدا بەئاسانی دەست نەدەکەوت، بیریشی لەوە دەکردەوە کوردەکان ڕوو بکەنە ئاسۆیەکی تر! بیر لە سەربەخۆیی بکەنەوە و چەکی کورد بۆ ئەو ئامانجە بخەنەکار.
پەیمانی سیڤەر و بەیانەکەی (کلیمانسۆ) و بەندەکانی (ویلسن)، نەتەوەکانی ژێردەستی عوسمانی هوشیار کردبووەوە، لەپێناوی ئازادی گەلەکەیان تێدەکۆشان، گەلی کوردیش لە پێش هەموویان خوێنی بۆ ئازادی ڕژاندبوو، تامی سەربەخۆیی لە پێش تورك کردبوو، حکومەتی ئەستەمبوڵ دەرگای سەربەخۆیی بۆ کورد کردبووەوە، لەگەڵ کۆمەڵە سیاسیەکانی کورد گفتوگۆی چەشنە ئیدارییەك دەکرا بۆ کورد، دڵنەوایی کوردی تێدا بێ و ڕێگای جیابوونەوەیان لێ بگرێت، بێگومان ئەگەر کورد دەستی بدایەتە چەك بۆ سەربەخۆیی مستەفا کەمال نەیدەتوانی لەکارەکەی سەرکەوتوبێ، بەسەر یۆنانیەکاندا سەرکەوێت، کە لەناو جەرگەی وڵاتی کوردا دەستی دابووە ئەم کارە، لە وڵاتی نەتەوەی کورد بە ڕزگاری تورك سەری بەرز دەکردەوە، ئەگەر کورد لایەنگیری نەکردبا هەرگیز سەرکەوتوو نەدەبوو، لەبەر هەموو ئەمانە بیری لە دۆستایەتی کورد کردەوە.

کوردەکان کە پەیمانی سەربەخۆیی کوردستانیان بەدەستەوە بوو، ئەگەر ویستبایان دەیانتوانی ئەم کارە ئەنجام بدەن، بەڵام کوردەکانی

ئەنادۆڵ وایان نەکرد، بەقسەکانی مستەفا کەمال تەفرەیان خوارد و ئەویش بەدەستووری حکومەتی ئەستەمبوڵ، لەپێناو سەرکەوتن دەمی لەدینەوە دەدا و خۆی لە کوردە دیندارەکان نزیك دەخستەوە، بە خەلیفەی دەستبەسەری موسڵمانان دەگریا، بۆ پاراستنی وڵاتی هاوبەشی کورد و تورك، بۆ ڕزگاری خەلیفەی بەستەزمان و بەدەسەڵات لەژێر چنگی سوێندخۆرەکان دەپاڕایەوە، کوردی بەبرای تورك و ڕاستترین موسڵمان دادەنا، وای دەبردە مێشکیانەوە سەربەخۆیی کورد مافێکی خۆیانە، دەیوت: بەڵام پێویستە جارێ ئەم وڵاتە لە داگیرکەران بپارێزن، کورد و تورك پێکەوە ڕێی دوژمنی لێ بگرن و ڕزگاری بکەن، ئینجا دوو برا پێکەوە با وڵات لەناو خۆیاندا بەش بکەن، لەوەش زیاتر دەیوت ئەگەر یۆنانییەکانیان دەرکرد، وڵاتێکی سەربەخۆ بە کورد دامەزرێنێت، کە ببێتە مایەی برایەتی و یەکێتی نەمر بۆ هەردوو نەتەوەکە، بەم جۆرە کوردەکان هەر لەڕۆژی یەکەمەوە دەستیان نایە ناو دەستی مستەفا کەمال و لەشۆڕشەکانی (ئیستقلال)دا هیچ نەما بۆی نەکەن، بەموڵك و بەگیان هەوڵی ڕزگاری تورکیاندا. بۆ ڕزگاری خاکی تورك خوێنی لاوەکانیان ڕژاند، لەشەڕەی یۆناندا زۆربەی ئەوانەی لەپێشەوەی شەڕ بوون، سوارەی چوست و چالاکی کورد بوون، ئەو کاتە کوردەکان بیریان لەوە نەدەکردەوە سەرکەوتنی مستەفا کەمال دوایی بەژیانی کورد دێنێ، نەدەچووە مێشکیانەوە لەداهاتوودا تورکەکان جوامێری کوردیان بیر بچێتەوە، بیریان لەوە نەدەکردەوە لەداهاتوودا پەشیمان ببنەوە، لەبیانوویەك بگەڕێن بۆ لەناوبردنی نەتەوەی کورد، شتی وا لە ویژدانی نەتەوەی کورددا نیە، باوەڕیشیان نەدەکرد، لە ویژدانی هیچ نەتەوەیەکی تریشدا هەبێت. بەهاوکاری کورد مستەفا کەمال سەرکەوت و یەکەم داوای ئەوە بوو پەیمانی سیڤەر پوچەڵ بکرێتەوە، که مافەکانی کوردی سەلماندبوو.

لەکاتی هیوا بڕان و لەقەوماندا مستەفا کەمال ئەوەندەی تر بەجەرگ دەبوو، دەریخست ڕۆڵەی ڕۆژانی تەنگانە و کارەساتە، جگەلەوەش لەبەختی ئەو سوێندخۆرەکانیش لەنێوان خۆیاندا ڕێك نەدەکەوتن و سیاسەتیان یەکی نەدەگرتەوە، ئینگلیزەکان یۆنانیان بە سەر تورك هان دەدا، لەشکریان بۆ ڕێکدەخستن بەچەك و پارە هاوکاریان دەکردن، فەڕەنسە و ئیتالیا پەیمانی یەکێتی و پێکهاتنیان لەگەڵ تورك دەبەست، لەولاتریشەوە کوردەکان لەو کاتەدا چاویان لەدەوڵەتی سەربەخۆ دەنوقاند و دەکەوتنە خەیاڵی برایەتی تورك و شەڕی ڕزگاری وڵاتی مستەفا کەمال، لەئەنجامدا ئینگلیزیش کە دوژمنی تاك و تەنیای تورکی کەمالی بوو، هیوای بەیۆنان نەما و پشتی تێکرد، سەری لەئاستی واقعدا چەماندەوە، ئینجا دەنگی ڕاگرتنی یەکسانی دەستی

پێکرد و سیاسەتی ژیاندنەوەی دەوڵەتێکی بەهێزی تورك کەوتە سەر زمان، بەڵام گەورەترین یارمەتی بۆ تورك و مستەفا کەمال کەوتنی حکومەتی (چار) بوو، لەو سەردەمەدا شۆڕشی گەورەی ڕووسیا ب□ ئەنجام گەیشت، شۆڕشگێڕەکانی (بولشەویك) هاتنەسەر حوکم، بەم جۆرە دوژمنی هەر□ د□بروکی تورکیا (ڕووسیەی چار) بەئەژنۆ داهات، لەشانۆی سیاسی کرایە دەرەوە، بولشەوێکەکان لە تورکەکانی ئەنادن□□ نزیك بوونەوە و دەستی یارمەتیان بۆ درێژکردن، ئەمەش یەکێك بوو لەو هۆیانەی چاوی ئینگلیزەکان بکاتەوە، ترسی ئەوەیان لێنیشت تورك و ڕووس ڕێك بکەون و تورکە کەمالیەکان خۆیان باوێنە باوەشی بولشەویکەوە.
لە دواشەڕی تورك لەگەڵ یۆنان لە بەیانی (26)ی ئابی (1922) لەناکاو هێزەکانی تورك پەلاماری لەشکری یۆنانیان داو لەشکری یۆنان خراپ شکا و شپرزە بوو، لە (9)ی ئەیلولی (1922) لەشکری سەرکەوتوی تورك گەیشتە بەردەمی ئیزمیر و گرتی، بەم جۆرە شەڕی تورك و یۆنان بڕایەوە و بەسەرکەوتنی تورك کۆتایی هات. ئیتر یۆنان شکا و حکومەتی ئەستەمبوڵ سست و لاواز بوو، چرای سەڵتەنەت و خەلافەت لە کوژانەوەدا بوو، فەڕەنسە لەدژی یۆنان و ئیتالیا لەداخی ئینگلیز یارمەتی (مستەفا کەمال)یان دەدا، لەو کاتەدا ئینگلیز نەیدەتوانی چاو لەم هەموو ڕاستیانە بپۆشێ، خۆی لە تورکەکان نزیك کردەوە، بەڵام جیاواز لەوانی تر ئەو بە مەبەستی ئەوە دەستیان بۆ تورکەکان درێژ دەکرد، لەباوەشی ڕووسەکان بیانهێننە دەرەوە، چونکە گەیشتە ڕادەیەك ڕەگەزی مەغۆلی بخاتە یادی تورك و بیری خۆرهەڵاتی بخاتە مێشکی تورکەکانەوە، بەمەش مستەفا کەمال لە ڕووسەکان نزیك دەکەوتەوە، تەنانەت دەڵێن: بیری لەوەش دەکردەوە دینی (بودا) بکاتە دینی تورك، لەگەڵ ئەمەشدا هەموو شتێك ب□ ئارەزووی مستەفا کەمال دەهاتە پێشەوە.

بەخت یارمەتی مستەفا کەمالی دەدا، فەڕەنسا و ئیتالیا کە دۆستی □□زانی شەڕی ئینگلیز بوون، ببون بەلایەنگیری مستەفا کەمال و لەسیاسەت و کۆنگرەکاندا یارمەتی تورکیان دەدا، حکومەتی ئەستەمبوڵ کە دۆستی ئینگلیز و دوژمنی مستەفاکەمال بوو، شکستی هێنا و بەرامبەر مستەفاکەمال خۆی نەگرت و کەوت، ڕووسەکان بەپارە و بەچەك یارمەتی مستەفاکەمالیان دەدا، ئەوەندەی نەمابوو، مستەفا کەمال ببێت بە بوڵشەوێك و خۆی باوێتە باوەشی ڕووسەوە، لەئاستی ئەم هەموو کارەسات و گۆڕانکاریانەدا ئینگلیز چارەی نەما و سەریان لەبەرامبەر واقع چەمادەوە و دەستی یارمەتیان بۆ دوژمنی دوێنێیان درێژکرد و لەگەڵ مستەفا کەمال کەوتنە ڕێکەوتن.
حکومەتی کورد لەعێراقدا دڕکێکی تیژ و کوشندە بوو، لەژێر پێی

مستەفا کەمال، بەهۆی لەشکری ئینگلیز شێخ مەحمود حوکمداری کورد گیرا و دوورخرایەوە بۆ هیندستان، کوردەکانی تورکیاش هەلیان لەدەست دابوو، خۆیان لایەنی مستەفا کەمالیان گرتبوو، هەوڵ و تەقەلای پەرش و بڵاوی کۆمەڵەکان و نیشتمانپەروەرانی کوردیش بێ سوود مایەوە، ئیتر کاتی پوچەڵ کردنەوەی (پەیمانی سیڤەر) بوو. سوێندخۆرەکان لە (لۆزان) کۆبوونەوە و ویستیان لەسەر بناغەیەکی تر ڕێك بکەون، بارودۆخێکی تازە بێننە پێشەوە، بەڵام ئەمجارە نوێنەری مستەفا کەمال قارەمانی شەڕەکان (عسمەت ئینونو)ی بەڕەگەز کورد هاتبوو تێیان بگەیەنی نەتەوەی تورك ماوە و نەمردووە، داوای بەری غەزا و نرخی ئەو خوێنەی دەکرد، لەپێناوی وڵاتدا ڕژاندوویەتی، نوێنەری ئەمجارەی تورك لەئاستی سوێندخۆرەکان سەری نەدەچاماندەوە، وەك نوێنەری خەلیفە، لەشەڕدا بەرامبەر دوژمنی نەتەوەکەی سەرکەوتبوو، لەبەر ئەوە بەپشتیوانی نەتەوەیەکی ئازاد و سەربەخۆ و نوێنەری دەوڵەتێکی تازە و زیندوو، ڕووی تێدەکردن و بۆ مافەکانی تورك بەپێی میساقی میللی هەوڵی سەرکەوتنی دەدا، سوێندخۆرەکانیش بۆ فەوتاندنی مستەفا کەمال هیچ نەما نەیکەن، کە نەیانتوانی نەیاندەویست ئەم هەلە لەدەست بدەن، لەبەرئەوە دەیانویست دەمی عیسمەت پاشای نوێنەری مستەفا کەمال شیرن بکەن و تورکەکان بخەنەوە باوەشی خۆیان.

بەینێك تورك داوای ویلایەتی موسڵی دەکرد، ئینگلیزەکانیش بە دامەزراندنی حکومەتی کوردستان هەڕەشەی لێکردن، لەئەنجامدا لەژێرەوە پێکهاتن و ڕێکەوتن، تورك وازی لە مووسڵ هێنا و ئینگلیزیش دەستیان لە کوردستان یا لە شێخ مەحمود هەڵگرت، بەمەش لە 1923 کۆنگرەی لۆزان هاتە کایە و ئەرمەنستانی گەورە و خودموختاریەتە بچووکەکەی کوردیش بوونە بڵقی سەرئاو، کە مەسەلەی کورد لە دەستی دەستی پێکردن بەولاوە هیچی تر نەبوو، دەرکەوت کۆنگرەی ئاشتی و وشەی ویژدان و دادپەروەری تەنیا قەڵغانێکە بۆ تەفرەدانی مرۆڤایەتی و هاواری بێ هێز و زوڵم لێکراوان و مافی بێکەسان کارناکاتە سەر ویژدانی سیاسەت، ئەم زەبرەی لەلایەن کۆنگرەی ئاشتیەوە لە ویژدان و دادپەروەری درا، وانەیەکی تر بوو بۆ ئەوەی داواکارانی ویژدان و دادپەروەری پەندوەرگرن، ئیتر ئەم بارودۆخە بەمشێوەیە بەشکستی کورد کۆتایی هات.

مەسەلەی کورد و سەربەخۆیی کوردستان، هەر لەڕووی سستی و فێوفێڵی ئینگلیز بەم ئەنجامە نەگیشت، بەڵکو کوردەکان خۆشیان هۆکارن و دەبێ ڕەخنەی گەورەتر لە خۆیان بگیرێ، چونکە لەو دەرفەتەی بۆ

گەلانی ژێردەستەی دەوڵەتی عوسمانی و بەتایبەت بۆ کورد هەڵکەوتبوو نەیانتوانی کەڵك وەرگرن، لەجیاتی ئەوە عەشیرەتە کوردەکان پاڵیان دایە لای مستەفا کەمال و پشتیان کردە مافەکانی خۆیان، ڕۆشنبیرەکانیش تا ماوەیەك لە داوا کردنی مافەکان بەردەوام بوون و لە پەیمانی سیڤەر دا توانیان مافەکانی کورد دەستەبەر بکەن، کەچی لە پەیمانی لۆزاندا چالاکیەکانیان بەم شێوەیە دیار نیە و بەهەر شێوەیەك بێت وازیان لە مافەکانی کورد هێنا و بێ بەزەیی دوژمنانی کورد و ڕۆژگاریان بەجێ هێشت، ئایا گەلی کورد پەندیان لە ڕۆژگاری ڕابردوو وەرگرتووە، یاخود سادەیی و دڵپاکی و نەزانیان جارێکی تر هەمان بارودۆخ دووبارە دەکەنەوە.

-______________

بۆ ئەم بابەتە سوود لەم سەرچاوانە وەرگیراوە:

1- ڕەفیق حیلمی ، یادداشت، چاپی سێیەم، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلیمانی 2003.

2- جەلال تەقی، خەباتی گەلی کورد لەیاداشتەکانی ئەحمەد تەقی دا، چایخانەی (سلمان الاعظمی) بەغدا، 1970.

3- محەمەدئەمین زەکی بەگ، خولاصەیەکی تأریخی کورد و کوردستان، بەرگی چوارەم، چاپخانەی وەرزارەتی پەروەردە، هەولیر، 2006.